

FOIȘOARA

TELEGRAFULUI ROMAN.

Nr. 15.

Sibiu, 24 Iulie 1877.

Anul II.

Apare la doue săptămâni. Corespondențele să se adreseze la redacțiunea Telegr. român cu adausul „pentru Foișoară“.

Doi periculoși inimi ai agriculturului.

Anii buni pentru economi nu sunt prea deși. Foarte de multe ori țaranul trebuie să vadă, cum fructele îndelungatei sale ostăneli se nimicesc în scurt timp prin influențe, preste cari el nu este și nu poate deveni stăpân. Odată este umezeala prea imbelșugată, de altă dată seceta prea mare, în alte cazuri gerul și grindina, cari zădărnicesc chiar lucrarea cea mai încordată a agriculturului. Când se vede cruțat de aceste influențe meteorice, vin animale stricacioase, apar plante parasite, cari îi infectează culturile și îi pustiesc câmpurile. Omidele, gândacii, lăcustele ș. a. prea adese răpesc pometurilor, grădinilor de legumi și agrilor podoaba de frunze și cu ea toate prospectele unei recolte bogate; ce rămâne cruțat de aceste ființe nesațioase, prea de multe ori se infectează de bureți parasiți, de: rugină, tăciune, muședeli ș. m. a., cari produc boale și nimicesc astfel cu grămada plantele cultivate.

Din șirul cel nemărginit al acestor inimi mici, dar cu atât mai periculoși, doi au ajuns cu deosebire în anii din urmă, la o celebritate foarte tristă, anume un păduche de frunze, *Phylloxera vastatrix*, care amenință cu perire totală vițele de vie și *gândacul de Colorado*, *Doryphora decemlineata*, în care tocmai în timpul din urmă s'a descoperit unul din cei mai periculoși inimi ai cartofilor. Stricăciunile enorme ce a făcut cel d'ântei viilor din Franca, Portugalia și America, cel de al doilea culturilor de cartofi din staturile unite ale Americii de nord, au răspândit spaimă nu numai în țările numite, ci chiar și în țările învecinate, espuse pericolului de a fi cercetate și ele de acești oaspeți infricoșați.

Ranele infipte bunei stări economice a multor ținuturi și țări întregi și puțința de a fi espuși și noi în țara noastră pagubelor ce ar resulta din venirea *Phylloxerei* și *Doryphorei* la noi, ne va justifica, dacă în cele următoare vom încerca să facem publicul nostru cetitor cunoscut cu aceste insecte stricacioase.

Vom da deci despre fie-care, ăntei unele date din punct de vedere zoologic; de aceste vom lega notițele despre prima ivire a *Phylloxerei* și *Doryphorei* și despre efectele lor asupra vițelor și cartofilor, și în urmă vom arăta mijloacele recomandate pentru stirpirea lor de bărbați, cari s'au ocupat în special cu această cestiune.

Incepem deci cu cel mai vechiu și pentru noi mai periculos, cu păduchele viței.

I.

Phylloxera vastatrix (Plauchon).

Sub acest nume descrise mai în detail această ființă Francesul Plauchon la an. 1868. Mainainte, la a. 1853, și pentru prima dată o observase și descrise Asa Fitch din America de nord, dându'i numele de *Pemphigus vitifolii*; în a. 1863 aflând entomologul Westwood acest animal în unele florării din Anglia i dădu numele de *Perytymbia vitisana*. Numirea cea mai cunoscută însă este: *Phylloxera*, dela grecescul *φύλλον*, frunză și *ζηαίνω*, usc.

Acest animal se ține de clasa insectelor, ordinul *Rhynchotae*, cari sunt caracterisate prin un fel de cioc articulat (rostrum), în care se află organele bucale prelungite în un sugător înțepător. De acest ordin se ține subordnul *Phytophtina* (păduchii de plante), de regulă cu câte doue părechi de aripi, cari la femele de comun lipsesc. Familia, de care se ține *Phylloxera*, este fam. *Aphidelor* (păduchii de frunze) cu antene (pipăitoare) cu 5—7 articulațiuni și cu picioare, ale căror părți extreme (tarsus) se compun din 2 articulațiuni.

Din cauză că *Phylloxera* are numai 3 articulațiuni la antene, unii naturaliști au făcut din ele o familie nouă.

Toți păduchii de plante și de frunze, de cari avem destui prin grădinile noastre, pe pomi și legumi, se nutresc din sucurile plântelor. Cu ajutorul sugătorului lor lung și ascuțit, ei înțapă țesăturile plântelor și estrag apoi suc din care se nutresc. În urma iritațiunii ce se produce în plante prin multele impunsături,

organele plântelor, cu deosebire frunzele și rădăcinile se sbărcesc sau capătă umflături și devin cu timpul incapabile a mai nutri planta.

Planta rămâne inapoi în desvoltarea sa sau pere cu timpul cu totul. Prin modul lor de reproducțiune, Aphidii sunt de mare interes științific; prin acelaș mod de reproducțiune însă, ei și cu deosebire Phylloxera pot deveni atât de periculoși precum sunt.

Nu vom intra în detaliurile procesului de reproducțiune al familiei întregi, ci ne mărginim pe lângă espunerile celor observate la *Phylloxera*.

Cătră toamnă apar pe vițe un fel de păduchi de o culoare galbină. Lungimea lor e de 0.38 milimetri, lățimea de 0.15 mm.; sunt dar atât de mici, încât abia îi poți vedea cu ochiul liber. Acești păduchi au 2 părchi de aripi. Examinarea lor detaliată a documentat, că aceste sunt femele, cari depun ouele lor, de două mărimi, pe frunze sau în ghemănările nervilor frunzelor. Din ouele mai mari se desvoaltă femele fără aripi; din ouele mai mici se nasc bărbătuși, earăși lipsiți de aripi. Prin copulațiune, bărbătușul fructifică singurul ou, ce se află în partea dinapoi a corpului femelei. Femele depune apoi oul fructificat între indoiturile scoarței viței, și acesta persistă acolo preste eamnă, până când dă căldura primăverei. Prin temperatura mai caldă, ouele clocesc și dintr-esele easă o ființă nouă. Asemenea femele și bărbătuși au descoperit în a. 1876 Francesul *Boiteau*, însărcinat de regim pentru a studia desvoltarea Phylloxerei, și pe rădăcini. Densul este de părere, că acei indiviți s'au ascuns în pământ numai din cauza temperaturii nefavorabile, pe când alți autori cred, că insectele seculare din pământ ar fi diferite de cele de pe trunchiu și frunze. Cestiunea aceasta încă nu este deslegată definitiv. Afară de ouele fructificate, femelele, atât cele de pe trunchiu și frunze, cât și cele de pe rădăcini, mai ouă și oue nefructificate. Din aceste oue se desvoaltă nesce indiviți noi de o culoare brună, cari petrec earna scutiți prin crepăturile rădăcinilor viței. Primăvara, ei își lapedă pelea cea brună, dobândesc alta galbină și se ficsează cu sugătorul lor pe rădăcinile laterale ațoase (mustețe) ale viței. Timp mai îndelungat, aceste ființe rămân immobile, sugând continuu din sucplantei și crescând până la mărimea de 0.75 mm. Ele au ochi compuși și tentacule triarticulate. Doue articulațiuni sunt mai scurte, a treia, cea din capet, e mai lungă, vârgată cruciș și cu o scobitură linguroasă la vârf. Indiviții acestia nu au aripi și, fără a fi fructificați de bărbătuși, cari lipsesc acum cu to-

tul, ouă fie-care câte 30—40 oue mici, galbine. Din ouele aceste se desvoaltă cam în 8 zile indiviți noi. Neliniștiți aleargă incoace și incolu, până'și află un loc potrivit, o rădăcină, pe care să ficsează cu sugătorul lor. Aflând nutriment de ajuns, ei cresc repede, își lapedă pelea de 3 ori și după 20 zile, fie-care ouă earăși câte 30 oue, cari fără să fie fructificate de bărbătuși, pot da nascere la ființe noue. Modul acesta particular de a scoate pui din oue nefructificate de bărbătuș, este un fenomen cu totul estraordinar și interesant în natură și s'au numit *parthenogenesă* (*παρθένος*, fecioară și *γένεσις* nascere). Producerea aceasta de indiviți noi prin parthenogenesă se repețesc în decursul verei de câte 7—8 ori. Computând acum, că din cele 30 oue, ce le ouă femela, care a eșit din eamnă, se desvoaltă, sub împrejurări favorabile, 30 pui, cari după 20 zile ouă fie-care earăși 30 oue, din cari es tot atăți pui, avem îndată în a doua generațiune 900 indiviți; în a patra generațiune avem 27,000 și în a opta generațiune colosalul număr de 21,870,000,000 indiviți, ca progenitura unei singure fimele! Ușor putem acum calcula numărul colosal de indiviți ce pot să se așede pe o singură viță, dacă vom lua numai 10 femele de acele; ușor ne putem acum inchipui și cantitatea imensă de suc ce o detrag atâtea ființe viței pe care s'au aședat.

Cătră toamnă încep a se ivi printre indiviții fără secs de preste vară, indiviți seculari, femele și bărbătuși; cesti din urmă de regulă aripați. Femelele și bărbătușii se împreună și din împreunarea lor rezultă un ou fructificat, care dă încă toamna sau numai primăvara, nascere unui nou individ nesecual, care primăvara începe de nou propagațiunea speciei în modul arătat mai sus.

Resultatul infectării vițelor prin *Phylloxera* se arată în curând prin îngălbînirea și căderea de timpuriu a frunzelor sbărcite. Fiind frunzele organele, prin cari plântele asimilează sucpl brut primit din pământ, înțelegem ușor că, perđend vița frunzele sale, ea perde putința de a se nutri și de a prospera. Vițele atacate rămân subțiri și slabe, strugurii mici și nu ajung a se coace.

Pe frunze incele foarte arareori observăm semne de infectare prin *Phylloxera*. Care este dar cauza căderii frunzelor? Cercetarea cu de-amăruntul a viței scoase din pământ ne dă îndată respunsul. La rădăcinile ei, cu deosebire la rădăcinile laterale (mustețe) aflăm nesce umflături cilindrice, modălci, cari diformează cu totul rădăcinile. Locul unde se află umflăturile este atât mijlocul, cât și capetul rădăcinilor sau mustețelor. Diagnostica cea mai sigură

pentru infectarea viței prin Phylloxeră, sunt aceste modălcii. Ele sunt urmarea vătămării făcute prin cufundarea sugătorului insectului în țesăturile rădăcinii. Prin înțepăturile cele multe, celulele țesăturilor ajung în un fel de iritațiune, cresc abnormal, se înmulțesc preste măsură, producând umflăturile numite. Pe modălcii vedem nesce pete de o culoare galbină; examinându-le cu microscopul, aflăm că aceste pete sunt insectele insele, cari stau multe, grămădite la un loc.

În starea aceasta bolnavă, mustețele, cari au cu deosebire chiemarea de a absoarbe nutrimentul din pământ, nu mai pot funcționa; cu incetul ele putredesc, și cu ele putredesce și cade și rădăcina principală. Lipsind acum plantei organul primirei nutrimentului și o parte din sistemul de organe, — rădăcina principală — care să conducă la frunzele sucului primit din pământ spre a fi asimilat, planta nu se mai poate nutri, frunzele se sbăresc, se îngălbinesc, cad, și planta întreagă se uscă preste puțin. De regulă în al doilea an după infectare vița e perdată.

Acest periculos inamic al culturilor de viță s'a ivit mai întâi în America de nord. De aici a fost apoi importat în Europa, după cum s'a constatat prin cercetările făcute în Franța, prin butași și sade de vițe aduse din America înainte cu vr'o 10—12 ani. Pentru prima dată s'a observat infectarea vițelor în jurul cetății Avignon, din Franța de sud. De aici s'a lătit foarte repede, de-alungul râului Rhone spre nord, așa că în curs de abia 10 ani a infectat aproape $\frac{1}{3}$ parte din viile cele estinse ale Franciei. Perderile pentru producției franceze de vin s'au urcat la multe milioane de franci pe an, și prin acest mic insect s'a infipt rane foarte dureroase bunei stări economice a Franciei întregi. Din Franța Phylloxera s'a transplăntat în Svițera, în Germania, chiar și în Austria, cu deosebire în vestitele vii din Klosterneuburg. Nici Ungaria nu a ramas cruțată de stricăciunile Phylloxerei. Prin cercetările făcute de ministeriul reg. ung. de comerț și agricultură s'a constatat, că în jurul Panciovei 49 jugere cadastrale sunt infectate. În Transilvania lipsesc date sigure despre ivirea și stricăciunile Phylloxerei.

După ce insectul a omorât astfel o viță, el nu'si mai află nutrimentul corespunzător într'ensă, ci trece pe rădăcinile plantei învecinate și așa tot mai departe. Luând în considerare proporțiunile, în cari se înmulțesc Phylloxera, ne putem închipui, cât de curând poate să fie infectată și stricată o vie întreagă.

D. P. Barcianu.

(Va urma).

Indegetări asupra diverselor nutrețuri.

Starea sănătății, tăria, prosperarea și chiar forma și mărimea animalelor agricole, de cari ne ocupăm aici, atarnă în mare parte dela soiul și calitatea nutrețului ce ele consumă. După cum se știe, există mai multe soiuri de nutreț, dintre cari unele priesc mai ales cailor, altele bovinelor, earăși altele* oilor etc.

La nutrire deci economul să procedă cu băgare de samă, alegând nutrețurile, cari se potrivesc mai bine cu specia, vârsta, constituțiunea și modul întrebuințării animalelor.

La animalele agricole aparțin patru specii principale: caili, bovinele, oile și porcii. Să vorbim de fie-care specie în deosebi.

a) *Caili* se nutresc de regulă cu ovės, fân și paie. Dintre nutrețurile mai puțin indatinat amintim: orzul, cucuruzul, sęcara, grăul, măzăricea, tărățele, earba, trifoiul, morcovii, napii, cartofii etc.

Ovėsul este foarte nutritor, ușor de mistuit și se consideră de cel mai bun nutreț pentru cai. Când afirmăm aceasta, înțelegem ovėsul greu, curat, luciu și fără miros. Ovėsul muceșit se mistuesce cu anevoie, producând adese morhuri stomachale; de aceea, el trebuie mai întâi spălat și pus unde-va să se usce bine. Ovėsul să se dea cailor totdeauna în amestec cu paie tăietate; altcum se consumă cu lăcomie, trecând în stomach mainainte de a se fi măcinat în gură de ajuns și îngreunând procesul mistuirii. Aceeași se poate zice despre celelalte soiuri de grăunțe, cari și ele nu se mistuesc cu desăvârșire decât amestecate fiind cu o cantitate potrivită de nutrețuri voluminoase, precum sunt d. e. paie, pleava, earba, etc. etc.

Fēnul intrunesc toate condițiunile unui nutreț bun. El este voluminos de ajuns și conține substanțe nutritoare în proporțiuni mai potrivite decât ori care alt nutreț. Se recere însă, ca fēnul să fie compus din erburi dulci și aromatice. Fēnul nou, acru, inoroit sau muceșit adese este iusoșit de colică sau alte morhuri. Otava priesce cailor mai puțin decât bovinelor și oilor.

Paiele să fie moi și să aibă un miros plăcut. Paiele de ovės și sęcară alcătuesc un nutreț mai bun decât paiele de orz sau grău. Paiele trebuie date în amestec cu fēn, earbă sau și mai bine tăiate mērunt și amestecate cu ovės, orz și alte asemenea grăunțe.

Orzul este mai greu și mai vęrtos ca ovėsul. De aceea orzul trebuie mai întâi despicat și dat în amestec cu paie tăietate, adăugând totodată apă călduță.

Săcara se mistuesce cu anevoie, inferbentând corpul și umflând uneori stomachul preste măsură. Drept aceea, săcara să nu se dea cailor decât în porțiuni mai mici, dacă se poate, în stare despăcată și în amestec cu apă și paie mărunt.

Bobul, măzăricea și celelalte păstăioase sunt greu de mistuit și adese produc colică sau alte morburii de stomach. De altminterlea, grăunțele păstăioaselor ingrașe repede și întăresc corpul.

Tărățele recoresc corpul și se recomandă mai ales vara pe căldură. Date cailor adeseori, ele moleșesc stomachul. Morcovii se recomandă ca mijloc purgativ.

Nutrețurile verzi au de urmare moleșirea corpului. Trecerea grabnică dela nutrețuri uscate la earbă sau alte verdețuri este stricăcioasă cailor. Să ne ferim a da cailor earbă umedă, brumată sau stătută. Dintre verdețuri se recomandă pentru cai mai ales măzăricea.

b) *Bovinele* (taurii, boii și vacile) iubesc nutrețurile mustoase și bogate în substanțe nemistuibile.

Bovinele se țin la pășune sau în grajd.

Pășunea oferă bovinelor cel mai natural și mai convenabil nutreț. La pășune animalul alege plantele după plac, mâncând succesive și mistuind cum se cuvine; aerul curat și dese mișcări oțlesc organele, ațită apetitul și sporesc circulația sângelui. Pășunile mlăștinoase însă au de urmare moleșirea corpului și inmoiarea din samă afară a unghiilor. Earba sarbădă crescută la umbră prin tufișuri și păduri nu este recomandabilă. Cele mai priincioase sunt erburile dulci și mustoase din fața soarelui.

Fânul este pentru bovine cel mai bun nutreț uscat. Otava se potrivește cu deosebire pentru viței și vacile cu lapte.

Paiele au o valoare nutritivă relativ mică. Așa d. e., spre a înlocui 1 chilog. fân de o calitate mijlocie se recer 2 chilog. paie de ovės sau 3 chilog. paie de săcară.

Cartofii mai întei se ferb sau se taie felii, apoi se dau în amestec cu paie mărunt, pleavă etc. Cartofii degerați, putrezi sau încolțiți ușor pot produce abortări sau boale primejdioase. Napii și morcovii sunt mai sănătoși și mai bogați în materii zahăroase decât cartofii.

Cucuruzul, ovėsul, săcara și celelalte grăunțe se recomandă mai ales pentru vitele puse la ingrașat, de asemenea pentru tauri, viței și vacile cu lapte. În deobște grăunțele au o valoare nutritivă îndoit mai mare decât fânul.

Lăturile, sladul din bererii, turtă de rapiță și alte rămășițe de felul lor ingrașe repede și sporesc în mare grad producțiunea laptelui. Spre a înlocui 1 chilog. turtă de rapiță se recer 4 chilog. fân sau 14 chilog. napi.

c) *Oile* cresc și se ingrașe cu înlesnire mai cu samă având la dispoziție pășuni svântate și compuse din erburi dulci și aromatice. În vreme de eamnă, când oile n'au ce pasce, ele se țin unde-va la adăpost și se nutresc de regulă cu fân și paie. Dintre nutrețurile priincioase oilor mai amintim: cartofii, napii și diversele soiuri de grăunțe.

d) *Porcii*, după cum în deobște se știe, rod tot ce le vine înainte. Ei consumă bucuros mai ales nutrețuri moi, fragede, mustoase și ușor de mistuit și anume: tubercule și rădăcini de tot felul, earbă, trifoiu, poame, ghinde, jir; insecte, vermi, șoareci, broasce, pești, cărnuri și mortăcini. Porcii puși la ingrașat se nutresc cu grăunțe, lături, slad, turtă de în și alte asemenea rămășițe bogate în substanțe nutritoare.

D. Comșa.

Voința și legea naturii. *)

„Experiența ne învață în faptă și în vederat, ce la prima vedere ar păre un nonsens, că societatea prepară crima și că criminalistul este numai instrumentul, care o execută“.

Quetelet, sur l'homme.

În toate timpurile învățații, și încă cei mai profunzi și iscușiți, s'au pronunțat mai mult sau mai puțin în contra libertății voinței omenesci, și astfel s'au pus în opoziție cu cea mai obicinuită opiniune a vieții zilnice, care pare a nu pute fi resturnată de nici un resonement filosofic. Căci ce pare minții ordinare mai natural și mai nediscutabil, decât că faptele oamenilor, atât în mic cât în mare, atârna cu totul dela alegerea lor liberă și se pot tot așa executa sau neexecuta!? Și totuși o străbateră mai profundă în conexiunile naturii cu istoria arată cugetătorului tot mai mult contrarul și în tot locul, unde o privire superficială vede numai întemplantare și arbitriu, el va cunoaște legi și necesități. Căci tot așa se întemplantă cu legile lumii morale, ca cu acele ale lumii naturale. În aceeași măsură, în care progresa știința naturii, repășesc din trēnsa întemplantarea și arbitriul pentru a fi substituie prin legi. Despre o mulțime de lucruri și fenomene, a căror cauze ne sunt încă cu totul

*) Din Dr. Büchner „Natur und Wissenschaft“.

necunoscute, putem totuși zice de acum cu siguranță, că ele trebuie să fie cauzate prin legi încă nedescoperite; și dacă am cunoaște toate legile naturii, nu ar mai putea fi vorba despre o întâmplare. Aceași experiență o face acela care, condus de știința modernă, se încearcă a străbate legile lumii morale, dacă va ști cum are să cerceteze, pe tot locul, unde la prima vedere i s-a părut arbitriu, va afla necesitate. A cerceta după aceste legi și a explica din ele, încât se poate faptele oamenilor, este tot așa chierea istoricului adevărat, precum descoperirea legilor naturii este chierea adevăratului naturalist. Prea puțin s'a urmărit până acum în istorie această cale, și ea a fost mai mult o seacă enumerare a faptelor complinite în șir chronologic decât o privire a acestor fapte după necsul lor intern și necesar. Această lacună în istoriografia de până acum a dat ansă învățatului și ingeniosului Englez *Enric Toma Buckle* a eda *Istoria civilizațiunii în Anglia*, în care carte s'a făcut prima și conștiosă încercare a desvolta istoria în necs cu științele naturale și cu espunerea cauzelor naturale și necesare, cari au influențat cultivarea spiritului omenesc.

După Buckle, se află atât în natură cât și în istorie numai legea, nu întâmplarea, și cu cât se fac privirile noastre mai profunde, cu atât dispăre mai mult ori ce întâmplare. Ce numim noi în lumea esteroară întâmplare, este voința liberă în noi. În deobște voința liberă se derivă după Buckle din *conștiința de sine*. Aceasta însă nu s'a dovedit a fi este o facultate independentă; tot așa nu s'a dovedit, că hotărîrea sa este infalibilă. Din contră conștiința de sine se privește de mulți nu ca o facultate, ci ca o stare sau o constituție a spiritului. Intreaga istorie testează nesiguritatea ei esteroară și cele mai diferite și mai divergente opinii există despre ea. Noi, după Buckle, nu putem face ceva fără cauze; aceste însă sunt urmări ale altor premerse și dacă am cunoaște toate cele premerse și toate legile, cari le urmează, noi am putea proroci toate. De câte ori putem proroci despre un bărbat, al cărui caracter îl cunoaștem bine, cum se va purta în împrejurări anumite! Sub aceleași împrejurări faptele oamenilor trebuie să aibă aceleași efecte. Intreaga istorie trebuie să fie un rezultat al influențelor esteroare asupra noastră și al influențelor interioare asupra lumii esterne. Sunt popoare, cari ele sau spiritul lor sunt mai mult influențate de natură. Totdeauna însă există o legătură internă între faptele oamenilor și între legile naturii; de aci rezultă însemnătatea mare și valoarea științelor naturale pentru istorie. Relațiunile favorabile ale

climei, pământului și nutrimențului aduc cu sine bogăție și avânt. În patria lor secetoasă și arenoasă, Arabii au ramas un popor necult și selbatic; însă după ce ei au cucerit Persia, Spania și India, ce schimbare mare a avut loc! Și ce diferență mare în cultură se vede între locuitorii regiunilor de lângă Nil și ai vecinilor lor imediați din deșerturi. Și în Europa la început civilizațiunea s'a determinat prin climă. Clima și pământul produc bogăție, și bogăția este izvorul puterii.

Și influența *nutrimențului* asupra omului și asupra desvoltării caracterului lui este tractată în mod detaliat și întărită prin exemple potrivite. Cu esactitate se arată, că aședarea unei culturi trainice n'a fost posibilă într'alt loc decât în Europa. Dacă sărăcia naturii, ca în Africa (cu esceptiunea Egiptului) este împotriva culturii, tot așa este aci și o productivitate prea mare, prin care puterea omului se slăbește într'o luptă inegală. Pentru împrejurarea din urmă ne dă un exemplu Brasilia, care țară, deși de douăsprezece ori mai mare ca Francia, totuși are numai 6 milioane locuitori. O cultură, de asemenea netrainică ca în Asia, a produs America centrală, Mexico, Peru, și ce este de mirat, civilizațiunea veche din Mexico și Peru, condiționată prin aceleași sau asemenea împrejurări naturale, seamănă cu totul celei din India sau Egipt. În tot cazul, fenomenele naturii, dacă este să nu împedecă mersul civilizațiunii, să nu fie prea grozave și se nu irite fantasia prea tare. Unde cutremuri de pământ, fere selbatice, orcane, vifore, nesiguritatea sănătății și altele au o prea mare influență asupra omului, acolo se sutinează credința deșeartă, frica etc. și fantasia se desvoaltă prea tare pe contul rațiunii. Așa în toate țările cultivate neeuropene întreaga natură s'a conjurat așa zicând pentru a întări puterea fantasiei și a slăbi rațiunea. Se cugetăm numai la fantasia desfrănată, ce o vedem în poeziile indice vechi, la caracterul despotice și fără considerații al istoriei orientale și la aceea, că zeii și regii cei mai populari au fost aci totdeauna și cei mai teribili și despotici. Impejurări cu totul opuse aflăm în Europa și astfel, mainainte în Grecia, aflăm o desvoltare a omenimei cu totul deosebită și în multe privințe opusă. Pe când în Asia natura preponderează pe om, în Europa omul preponderează natura și aceasta prin o desvoltare tot mai mare a învățat tot mai mult și mai mult pentru a deveni măestrul naturii. Este o credință deșeartă, că oamenii ar fi fost mainainte cu mai multe virtuți, mai tari, mai sănătoși sau mai bătrâni; din contră noi posedem și astăzi toate aceste însușiri în măsură mai mare, și venerațiunea

preste măsură a vechimei nu este altceva decât un prejudet.

Pentru aceea in Europa trebuie studiat spiritul omenesc mai mult decât natura.

La întrebarea despre libertatea voinței, un preț deosebit pune Buckle și cu tot dreptul pe cunoscuta și in Anglia cu deosebire cultivata știință a statisticeii, care documentează o regularitate in toate fenomenele și ne arată, că faptele rele ale oamenilor sunt diferite după variabilitatea societății, in care se află. Omorul d. e., zice el, se comite sub împrejurări date cu aceeași regularitate ca și fluxul și effluxul, ca și schimbarea anotimpurilor; tot așa sinuciderea, deși mai puțin ai fi aplecat a presupune aceasta. Crimele se repetesc după o șemă anumită; de asemenea cununiile, despre cari statistica a dovedit că stau in o proporție anumită cu prețurile bucatelor și a zilelor.

Cine nu purcede in filosofie dela opinii anticipate, ci este condus in cugetările sale de experiență și știință, trebuie să ajungă la asemenea rezultate. Invetatul Germân *Frauenstädt* accentuează cu deosebire intr'un articol al său *) necsul necesar al lumii morale cu lumea naturală. După el nu există o diferență între legile morale și legile naturale, și dualismul acestora trebuie tot așa să dispară, ca și dualismul între trup și suflet. Imperativul categoric a lui Kant, după care legea morală n'are un isvor empiric, ci purcede a priori din rațiune, este, după Trauestädt, numai un mare prejudet. Nu există un imperativ categoric, ci imperative foarte diferite și relative; din care cauză nici nu există una și aceeași măsură morală pentru toți, nici așa numitul *om normal*. O directivă morală, care ar servi tuturor și in toate împrejurările, ar duce la immoralitate. Și la cunoștința legei morale putem ajunge numai prin experiență. Naturalul și moralul se acoper; simțământul și inclinațiunea sunt isvoarele virtuții. Este un prejudet tradițional, că in natură ar exista numai imperativul categoric și in lumea morală numai datorința; in ambele domină un *imperativ condiționat*. Nu există nici oameni exclusiv numai cu virtuți precum nu există nici oameni exclusiv numai cu însușiri rele, ci numai ființe mestecate, cari lucră așa sau altcum după împrejurările in cari trăiesc.

Schimbăm noi deci aceste condițiuni, atunci schimbăm și rezultatul și suntem in stare a micșora astfel păcatul, care este mai mult boală și rătăcire, decât vină adevărată. Societatea, care persecută cu atăta rigoare crima, ar face mai bine, dacă ar căuta in sinul propriu și

și-ar pune întrebarea, cari sunt acele împrejurări și lipse, prin cari poartă ea vina pentru crimele comise. Nu numai soiuri întregi de crime, d. e. omorul copiilor, crime politice etc. sunt urmările imediate a împrejurărilor sociale; ci in istoria suferinței a fie-cărui criminalist se pot documenta aceste influențe până la o evidență necredibilă. Fie chiar cu neputință, a'ți cugeta o stare a societății, in care toate crimele ar fi imposibile, totuși nime nu va nega, că cel puțin așa o stare este imposibilă, in care numărul crimelor s'ar pute reduce prin detragerea momentelor provocatoare la un minim.

Prin urmare o filosofie, care propagă astfel de vederi, nu duce, cum se afirmă adese de ignoranți, la *inselbătăcire*, ci la *umanizare*.

O NOUĂ CARTE DE LECTURĂ ROMÂNĂ PENTRU CLASELE GIMNASIALE INFERIOARE.

Unul dintre obiectele cele mai insemnate ale instrucțiunii in general și in special ale învățământului secundar este fără indoială studiul limbei materne, eară sufletul acestui ram de instrucțiune este o carte bună de lectură sau de cetire.

Cartea de lectură are destinațiunea a fi punctul de întâlnire al tuturor celorlalte obiecte; ea are să fie o ilustrațiune a materiilor, cari se propun scolarilor in diferitele obiecte de învățământ, și cari atât in privința formală cât și in privința materială trebuie să fie la înălțimea lor, dacă este ca prin cartea de lectură să se mijlociască o cultură universală formală și materială, spre care țințesc gimnasiile.

Aceste sunt punctele generale de vedere, dela cari am purces la cercetarea și darea de samă asupra valorii cărții de lectură pentru clasele gimnasiale inferioare, elaborată de dnul I. V. Rusu, Sibiu, tipografia S. Filtsch 1876.

Incât dlui autor i-a succes a atinge prin cartea sa acest scop inalt și anume, incât dsa a corespuns însărcinării, ce a luat de a presenta, cum se exprimă dsa in prefață „o carte de lectură corespunzătoare pentru tinerimea studioasă română din clasele gimnasiale inferioare“, care să satisfacă „recerințele progressive ale culturai române“, — se va vedea din cele următoare:

Lucrul cel d'ântei și mai insemnat pentru un scolar este cunoștința limbei sale materne: a o pute vorbi și scrie bine; a cunoasce spiritul și țesătura ei firească.

Dară cum se va pute ajunge acest scop prin cartea de lectură a dlui Rusu, dacă scolarul la fie-care pas, ce'l face, este silit a se impede de o mulțime de cuvinte, cari nu se aud și nu se pot aud din gura nici unui Român, cuvinte ca: scaimbare, udela,

*) „Die Naturgesetze der sittlichen Welt“.

trochna, imbietau, ângchiere, închia, mentinosu, molulu, grimase etc.

Cum va pute lua numele de „corespundătoare pentru tinerimea studiosă română din clasele gimnasiale“, și cum va pute „satisface recerînțele progresive ale culturii române“ o carte, în care furnică o mulțime de ziceri întortochiate, fără de nici un înțeles, traduse multe din trînsele din cuvânt în cuvânt din limbi străine, a căror construcțiune și țesătură este esențial diferită de construcțiunea și țesătura firească a limbei noastre, precum sunt:

„Multi credu ca... se potu lasa în braciaie oricarei nepasari de moduri, a se escusa deîn sistema, invetiatoriulu svatuesce invetiaceiloru sei (romănesce se zice: a sfătui pe cine-va!) cele ce voiesce a se implenire; inca si în studia se ceru unele invetiuri de politetia, daru simtiulu audiului loru este forte ascutitu (un cuțit poate fi ascuțit; despre simț se zice, că e ager); leulu urla mai alesu noptea, de care (de cine? de noapte?!) se spaimenta tote fierile; în decursulu acestoru lupte isbutira focuri (în loc de: isbucniră sau erupseră; isbutiră fiind sinonim cu reușiră, ceea ce nu credem să fi înțeles autorul cărții de lectură); prein locutinătorii romani de prin provincii, parte prin cumpere, parte prin storcere cu puterea, s'aru fi adusu în Roma mai multe opere artistice“... (pag. 111. Construcțiune tradusă din cuvânt în cuvânt din limba germană: durch römische Statthalter sollen aus den Provinzen theils durch Kauf, theils durch gewaltsame Erpressungen, mehrere Kunstwerke nach Rom gebracht worden sein!) — și o sută și o mie de alte ziceri de felul acestora, cari toate probează o necunoștință a limbei materne, și o bătae de joc de știința pedagogică și de națiune, care nu va suferi nici odată, că cutare și cutare literat să'i schimonosească și să'i corumpă limba sa firească, proprietatea cea mai prețioasă și mai sfântă a spiritului său.

O altă pretensiune tot atât de justă, ce trebuie să o facem unei cărți de cetire, credem a fi: ca ea să conțină materii potrivite cu gradul de desvoltare al spiritului scolarilor și nu din contră nesce materii filosofice contemplative, cari trec preste puterile lor sufletesci, după cum le presintă cartea dlui Rusu în capitulul: „Cedrii deîn Libanu“, unde la pag. 108. cetim următoarele: „Ore unde este o icona mai intristatoria, mai palpabila, ca esistentia noastră e trecatoria, esistentia noastră individuala, ca si a poporaloru, e mai trecatoria, decatu aceste pucine obiecte remase după poporale compuse de milioane de individi omenesci, petrunchi de atatea pasiuni si bogati în atatea actiuni! Viatia unui omu individualu este unu oceanu de cugete, dorentie si pasiuni! Viatia unui poporu de omeni representa nu-

merose aseminea oceane de idei si actiuni. Daru influentia nemicitorie a timpului asupra fiiloru pamentului, este atatu de mare, incatu în cursulu secoliloru usuca chiaru si aceste oceane infinite. Saturnu deîn mitologia, care si mananca fii proprii, este atatu de mancaciosu, incatu nu remane nimicu după urma lui. Totu ce remane de atata viatia, suntu nisce ruine de pietrii, seau cativa arbori, o pasere, care desi traesce sute de ani, totu va muri. Sic transit gloria mundi (!) etc.“

Dacă d. autor al cărții de lectură scolarilor din clasele gimnasiale inferioare le ofere astfel de nutriment sufletesc greu de mistuit, ce lectură va presenta domnia sa succesiv scolarilor din clasele gimnasiale superioare? De sigur nescari piese alese din operele filosofice ale lui Plato, Spinoza, Descartes, sau ale lui Hegel!

O însușire bună a unei cărți de lectură este mai departe, ca diferitele descrieri din ramurile științelor naturale, istorice etc. să conțină adevărul curat și limpede; ele au să fie un tablou fidel al realității. Dară cum a corespons dl. autor și acestei prea juste pretensiuni?

La pag. 26 păianginul este numit în parantesă phalangius, un termin, care nu este nici măcar tehnic pentru acest ordin de animale. Poate că autorul cărții de lectură va fi vrut să deschidă în acest mod calea pentru introducerea studiului comparativ limbistic în clasele gimnasiale inferioare?! În adevăr, din acest punct de vedere titlul promite foarte mult. Dar nici tractatul însuș nu rămâne înderăpt. Pentruca să se vadă, cu ce fel de scrieri are autorul cărții de lectură „a esercea o influentia benefactoria cu privire la desvoltarea spirituale si intelectuale a tenerimei“, ne vedem siliți a reproduce aci începutul acestui tractat:

„Paianginulu este animalu despretiuitu; multi omeni se si temu de elu, si totusi elu este o faptura insemnata si si-are scopulu si folosulu în lume; d. e. paianginulu n'are numai doui ochi ci optu“ (?!),... apoi: „musca anca (?!) are multe sute de ochi, cu tote ca ea nu ia în seama nece retiua, nece dusimanulu, ce siede ascunsu intrinsa“.

Trecând preste defectele stilistice ale acestor ziceri, întrebăm pe dl. autor, oare a știut densusul, că muscele au numai câte doi ochi fasetați și câte 2—3 ochi simpli? — Mai departe în șirul 19 al aceluiaș capitul, ghindurile se confundă cu beșicuțele, zicând autorul cărții, că „paianginulu are pretrupu-si siesa ghindurile sau besicutie“, pe când noi știm, că nici ghindurile nu sunt beșicuțe, nici beșicuțele nu se pot numi ghinduri. Atâtea cunoștințe anatomice se presupun la ori ce om cult. Și ce o săși cugete scolarul, dacă profesorul de istoria naturală îi va spune, că tocmai acel păian-

gin din America, care atacă colibrii, are numai 4 ghinduri? Una ne spune aci lectura și alta știința!

La pag. 28, in capitulul intitulat „Buruienile veninoase“, florile se numesc burueni și încă burueni veninoase! In alte părți paturile de flori se curăță de burueană, pentruca să prospereze florile, adecă plântele, cari se cultivă pentru frumuseța și mirosul plăcut al floarei. Aci, in cartea de lectură a dlui Rusu, buruienile sunt flori! Botanicul din Dărste*) făcea deosebiri mai esacte; el ar fi spus indata: „alta este burueana, și alta mușchiul“!

Articulul intreg este foarte superficial; copilul nu poate trage din el nici un folos, nici formal nici material. El nu se potrivește pentru gimnasiu și nici chiar pentru scoala populară; căci cu numiri goale nu se poate procopsi nimenea.

La pag. 34 fierele se numesc in parentesă animale. Despre leu se zice, că are „capu rotundu, urechi si limba virtosa“, și că „urletulu lui este a semine cu glasulu unui bucinu“, pag. 35.

Tot la pag. 35 se zice despre cerb, că el „e animalu rumegatoriu cu anghia despicata seau indoita si se afla prein paduri mai in tote tierile“.

La pag. 37 că: „elefantulu se tiene de genulu (?!) sugatoriilor cu pelea grosa si feta numai cate unu vitielu“. Nu cum-va fată și iepurele viței?!!

Eară la pag. 69, că „intre paseri, ca si intre animalele tătiose si intre omeni se afla unele clase, care...“

Dară nu e destul cu diferitele neesactități gramaticale, stilistice, logice etc., de cari sunt pline piesele prosaice din cartea de lectură desnumită, ci, de ce ne mirăm mai mult, autorul ei, pentruca să rămână consecuent cu sistemul său ortografic, și-a permis totodată a falsifica și denatura chiar și piesele poezilor nostri. Câte-va exemple vor justifica afirmațiunile noastre relative.

La pag. 1 cetim strofa 1 din frumoasa posesioară a lui V. Alecsandri „Imnu catra angerulu paditoriu“ desfigurată astfel:

O dulce angeru, care sbori
Si privighiezi pre langa mene!
Tu ce me ingani diua cu flori,
Si noptea cu ceresci lumine.

Cine nu vede că *mene* și cu *lumine* nu se rimează! La Alecsandri trebuie să fie *mine*, ca să se poată rima sau acorda cu *lumine*. —

La pag. 71 cetim in poesia „Temeiulu virtutii“ de Anton Pan (după dnul Rusu: Antoniu Pannulu!), reprodus in cartea de lectură următorul vers:

Si radecine sa intenda catu mai aduncu
in pamentu,

(după metrul: —“ —“ —“ —“ | —“ —“ —“ —“; in loc de:

Și rădăcini să intindă cât mai adănci
in pământ, —

(după metrul dactilic: —“ —“ —“ | —“ —“ —“ —“ cu o cesura la mijloc, cum trebuie să se afle in originalul lui A. Pan).

In fine încă o mică și ultimă observare. Dnul autor al cărții de lectură declară in prefață, că cartea dsale „cobrede bucati de lectura culesse dein diverse specialitati ale literaturii romane, dupa auctori mai cunoscuti si mai renumiti.“ Toate piesele istorice din cartea de lectură a dlui Rusu sunt compuse de dnul Rusu. Prin urmare — după părerea dnului Rusu — dnul Rusu este „mai renumitu“ intre istoricii români!

Nu cum-va dnul Rusu a pus pre dnul Rusu in fruntea istoricilor români in virtutea titlului: „Ioane V. Rusu, . . . profesorul de limb'a și literatur'a romana la Gimnasiul reg. ung. de Stat dein Sibiiu, si Vice-presiedinte al' Asociatiunii transilvane pentru literatur'a romana si cultur'a poporului romanu.“

Hipolit Iasiieviciu.

NOTIȚE.

(Un premiu pentru o istorie a provinciilor danubiane). Aflăm din „Curierul de Iasi“ că: Societatea pentru studii istorice (*Société des études historiques*) din Paris, a scris un concurs pentru cea mai bună „istorie a provinciilor danubiane, dela invasiunea Turcilor până la tractatul dela Unkiar Skelessi“. Premiul pentru această scriere va fi 1000 franci. Lucrările se pot presenta până la 1 Ianuarie 1879 la administratorul societății contele Bussy, Rue Gay-Lussac 40, Paris.

Manuscrisurile nu vor fi signate, ci vor purta un epigraf, care va fi scris și pe un bilet cuvertat, cuprinzând numele și adresa autorului. La concurs nu sunt admise lucrări deja publicate sau prezentate la alte concursuri.

Lucrările nu se vor restitui autorilor; acestia însă vor ave dreptul a lua copie. Societatea le va publica in intregul lor cuprins sau numai in parte.

CORRESPONDENȚĂ.

Dlui I. F. Este adevărat, albinele se servesc și ele de unele tonuri și semne auzibile spre a se înțelege între sine. Ele pun aripile într'o mișcare repede sau imping aerul din canalurile aeriane, producând astfel diverse sonuri de mânie sau veselie, de tristețe sau spaimă. Așa d. e., când cojnița este amenințată de ceva, unele din albine se vaeră strigând țî! țî! După aceea, examinează obiectul ce le amenință, sburând imprejurul lui și producând un ton deosebit, — semn, că sunt cuprinite de oare-care temere. Dacă le prindem a mână sau apăsăm asupra lor, tonul exprimă durere și frică. In lipsa matcei sau reginei, albinele orane se plâng cu amar, producând tonuri cari de cari mai dureroase.

*) Un sat lângă Brașov.